

توسعه رسانه‌های بلغارستان پس از کمونیسم

نویسنده: لیچ هال

ترجمه: سیدامیر حسین اصغری

اشاره:

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق در آخرین دهه هزارهٔ دوم، کشورهای اروپای شرقی از نظر سیاسی و اجتماعی دچار تحولات شگرفی شدند. این تحولات در حوزه ارتباطات، رسانه‌ها و مطبوعات دارای ویژگی‌های خاصی هم از نظر سخت‌افزاری و هم از نظر نرم‌افزاری می‌باشد. نکته قابل توجه در این تحولات، امکانات بالقوه‌ای است که در دوران جنگ سرد و حاکمیت نظام کمونیستی در این کشور وجود داشته و تنها در نظام جدید و در سالیان اخیر توانسته به منصفه ظهور برسد و به شکل توسعه و تحول رسانه‌ای در این کشور تجلی یابد.

بلغارستان مثل اغلب کشورهای کمونیستی پیشین، هم‌اکنون دوران سخت‌گذار را طی می‌کند. این کشور در گذشته تحت حمایت اتحاد جماهیر شوروی سابق به‌طور جبران‌ناپذیری تواناییهای خود را از دست داد. همچنین آینده‌اش نیز نامطمئن بود. خوشبختی اغلب مردم دور از دسترس به نظر می‌رسید. فقر و ناامیدی، موجب از میان رفتن رفاه و سعادت مردم شده بود. مردم بلغارستان برای زندگی در صلح، مانند مردمان هر کشوری ترجیح می‌دهند از دست سیاستمداران و رهبران نظامی رها شوند. اغماض و فضای باز سیاسی فقط در کشورهای پیشرفته و با ثبات وجود دارد. جوامع بی‌ثبات در برخی اوقات مجبورند که تصمیمات خاصی را در مورد این که می‌خواهند در چه نوع کشوری زندگی کنند، به اجرا بگذارند.

نام بلغارستان از کلمه «بلغار» گرفته شده است. بلغارها مردمان چادرنشینی بودند که در قرن هفتم میلادی سرزمین اسلاوها را فتح کردند و بعدها در آنها ادغام شدند و از این رو این کشور بلغارستان نامیده می‌شود. بلغارستان در گذشته یک‌بار به مدت نزدیک ۵۰۰ سال تحت انقیاد ترک‌ها در دوران عثمانی‌ها بود. اما مردم این کشور هویت ملی خودشان را در طی این دوران حفظ کردند. زبان اسلاوی آنها و ایمان ارتدوکسی‌شان بسیار متفاوت از زبان ترکی و دین اسلام بود. سرچشمه‌های تفکر فلسفی بلغار همیشه از اروپا نضج می‌گرفت اگر چه سال‌های سلطه امپراطوری عثمانی، آنها را از پیشرفت‌های اروپا جدا کرد. «اسکارا باوا» اشاره کرده بود که اسلاوهای غربی کاپیتالیسم و ایمان ارتدوکسی را پذیرفته‌اند که این موضوع موجب ترفیع حکومت‌های اشرافی محلی و هزینه کردن از قدرت مرکزی می‌شود. در مقابل، اسلاوهای شرقی مرزهای میان آسیا و اروپا را حفظ می‌کنند، مرزهایی که بارها با حضور نظامی مغول‌ها، تاتارها و ترک‌ها با هدف اشغال، مواجه شده بود. باوا، این تهدید ثابت خارجی را، فشاری بر قدرت مرکزی در اروپای شرقی می‌بیند. و همین موضوع را سبب محدودیت‌های فردی و کم‌شدن توانایی‌های بالقوه آن منطقه می‌داند. تا سال ۱۹۸۹، هنوز حکومت بلغارستان، مخالفان سازمان یافته سیاسی و یا سنت توسعه مدنی را در خود نداشت که به فضای خالی ایجاد شده پس از دوران کمونیسم در آن کمک کند. مانند بسیاری از انقلاب‌ها، انقلاب

■ **مردم بلغارستان برای زندگی در صلح، مانند مردمان هر کشوری ترجیح می‌دهند از دست سیاستمداران و رهبران نظامی رها شوند.**

■ **اولین قانون اساسی بلغار، در سال ۱۸۷۹ در شهر ترنوو نوشته شد که در آن اندیشه‌هایی از انقلاب فرانسه گنجانده شده بود.**

جامعه بلغاری، به وسیله نخبگان سیاسی مشتاق به حفظ قدرت سیاسی در یک چارچوب جدید از بالا به برخی حوزه‌ها، تحمیل شد.

بلغاری‌ها برخی سنت‌های دموکراسی را از قبل داشتند که به سمت آنها برگردند. اولین قانون اساسی بلغار، در سال ۱۸۷۹ در شهر ترنوو نوشته شد که در آن اندیشه‌هایی از انقلاب فرانسه گنجانده شده بود. آن قانون از آزادی بیان، ایجاد مجلس، و مطبوعات آزاد حمایت می‌کرد. نقطه اصلی این قانون اساسی، این بود که بسیار روشنفکرانه بود و مفاهیم خوبی را در بخشی از چارچوب‌های خود بیان می‌کرد، حتی اگر قوانین، از آن به خوبی پیروی نمی‌کردند. این قانون اساسی (با یک یا دو گسستگی) تا دوران فراگیری کمونیست در سال ۱۹۴۷ برجای ماند. بلغارستان با روسیه، روابط بسیار نزدیکی

برقرار کرد اما در سال ۱۹۸۰، تئودور ژیوکوف (رئیس جمهور وقت)، توجهی به تغییرات به وجود آمده در شوروی سابق نکرد و دستور کار سابق خود را ادامه داد. اگر چه حزب کمونیست تلاش می‌کرد بگوید که هیچ غیربلغاری در کشور وجود ندارد، اما پروسه بلغاری کردن اقلیت ترک، در نهایت به شورش و نبردهای خونین کشیده شد و این درست در زمانی بود که سیاست بازگورباچف - گلاستنوست - به اوج خود رسیده بود. ژبو کف قادر نبود که سیاست بلغاری کردن را به خارج و تحت نفوذ گورباچف، منتقل کند. البته در سال ۱۹۸۰ جریان انتشار آزاد مطبوعات و تلویزیون هنوز از روسیه به بلغارستان نرسیده بود. اما زمانی که موعظه گران پیر مارکسیست لنینیسم پیشگویی کرده بودند فرا رسید. شمیم (گلاست نوست) آزادی نخستین بار از روسیه به سوی بلغارستان آمد و مشتاقانه از سوی توده مردم پذیرفته شد. اما رهبران گارد پیشین بلغارستان به سختی در برابر آن موضع گرفتند.^۵

گستره اتفاقات سال ۱۹۸۹ ژبوکوف را از حکومت برکنار کرد اما این موجب نشد که ریشه کمونیسم و مارکسیسم به کلی از جا کنده شود بلکه آنان در انتخاب مجلس ملی در ژوئن سال ۱۹۹۰ که در آن احزاب مختلف شرکت داشتند، قدرت را به دست گرفتند. چتر نیروهای اصلاح طلب (UDF) The umbrella reformist group بالاخره در سال ۱۹۹۱ اکثریت ضعیف مجلس را به دست آورد اما یک سال بعد هنگامی که حزب ترک‌ها MRF* / حزب حقوق و آزادی / با ۲۴ کرسی تصمیم

گرفت تا تابعیت خود را از (UDF) به حزب کمونیسم منتقل کند دولت جدید اصلاح طلب، آرای مطمئن خود در مجلس را از دست داد. با این حساب سوسیالیست‌ها کابینه جدیدی را در ژانویه ۹۳ تشکیل دادند و بسیاری از نیروهای کمونیست سابق را وارد آن نمودند. یک ماه بعد نیروهای اصلاح طلب دست به یکی خودکشی سیاسی زدند به طوری که هفت عضو از نمایندگان خود را به دلیل آنچه که آنها آن را حمایت از دولتمردان غیر می‌نامیدند، اخراج کردند. این اقدام عجولانه باعث شد تا ۱۱ نماینده دیگر آنان استعفاء داده و در گروه مخالف قرار بگیرند. در نتیجه، حزب کمونیست، به راحتی اکثریت مجلس را به دست آورد.^۶ در چنین شرایطی بلغارستان برای یک سال و نیم دارای یک مجلس دوقطبی بود که تحت سلطه رئیس جمهور و یک نخست‌وزیر بود که

روش و دستور کار دیگری را در پیش گرفته بود. این موضوع، به بدگمانی و سوءظن نیروها به یکدیگر دامن زد. همین مسأله به برگزاری انتخابات پیش از سپتامبر کمک می‌کرد.^۷

این موضوع مهم نیست که کمونیست‌ها در کشور دیگری جز بلغارستان توانستند رای بیآورند. در زمان زمامداری ژیکوف، نسبت اعضای حزب کمونیسم نسبت به عموم مردم تقریباً ۱۳ درصد بود. این تعداد بیشترین آمار بود که در آن زمان حتی در اتحاد جماهیر شوروی می‌توانست پیدا شود.^۸ در آن سال خبرگزاری شین هوای چین گزارش داد که در آن سال ده‌ها هزار نفر از مردم بلغار در «روز جهانی کارگر» تجمع کرده و آن روز را در صوفیه جشن گرفته‌اند.^۹ اگر این خبر درست باشد بازتاب احساسات میهن‌دوستانه بازمانده از دوران کمونیسم است. حزب کمونیسم ممکن بود از این احساسات برای خود بهره‌بردار اما آنها دیگر نمی‌توانستند روش سیاسی قبل از سال ۱۹۸۹ را دوباره پیش بگیرند. تکرر سیاسی و سرمایه‌گذاری‌های خصوصی به شدت رواج یافته و دیگر قابل تغییر نبود.^{۱۰}

سیستم ارتباطات فنی پیشرفته، کلیدی برای صعود رسانه‌های اطلاع‌رسانی و مردم بلغار است. در این راستا بانک توسعه اروپایی، ۲۹ میلیون دلار برای ایجاد سیستم فیبرنوری در خطوط تلفن در بلغارستان هزینه کرد که از زیر دریای سیاه در مسیر بلغارستان از رومانی به ترکیه کشیده می‌شود. بیش از ۲۰ شرکت بین‌المللی که در برقراری سیستم‌های ارتباطی کار

■ سیستم ارتباطات فنی پیشرفته، کلیدی برای صعود رسانه‌های اطلاع‌رسانی و مردم بلغار است.

■ بانک توسعه اروپایی، ۲۹ میلیون دلار برای ایجاد سیستم فیبرنوری در خطوط تلفن در بلغارستان هزینه کرد که از زیر دریای سیاه در مسیر بلغارستان از رومانی به ترکیه کشیده می‌شود.

می‌کنند. درخواست مشارکت در ۷۰ درصد این پروژه را داشتند^{۱۱} اعتماد به سیستم مخابراتی و تلفن یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین مسائل برای راه‌اندازی سرمایه‌گذاری و تجارت مدرن است. براساس یک نظرسنجی که توسط شرکت بین‌المللی تله‌کامینیکیشن/ارتباطات تلفنی/Telecommunications انجام شد بلغارستان دارای یکی از بدترین سیستم‌های مخابراتی جهان بود که سه چهارم خطوط آن در حال تخریب بودند.^{۱۲} گروه اسپرنت با معامله‌ای انحصاری بهبود وضعیت کامپیوتر و تلفن در بلغارستان را به عهده گرفت.^{۱۳} شرکت زمینس، طبق قراردادی اجازه یافت که ۸۰ هزار شماره تلفن دیجیتال در صوفیه و وارنا ایجاد کند^{۱۴} شرکت انگلیسی / تلفن و کابل UL-Based Cable and Wireless امتیاز ایجاد شبکه‌ای را گرفت که شهرهای صوفیا،

پلودیو، وارنا و بورگاس را در بر گرفت و می‌بایست تا سال ۱۹۹۸، ۹۵ درصد کشور را پوشش می‌داد. بعد از دو سال، مدیریت این امتیاز به بلغاری‌ها داده شد. C and W ادعا کرد که آنها برنامه توقف در بلغار برای دوره‌ای طولانی را دارند و می‌خواهند در پروژه‌های محلی سرمایه‌گذاری کنند.^{۱۵}

اتحادیه اروپا در آن سال اقدام به برگزاری دوره آموزش از راه دور برای بلغاری‌ها نمود که در آن آیین دولتمداری، مدیریت از راه دور یک انجمن شرکت...، بازاریابی، فروش و تکنولوژی جدید گنجانده شده بود.^{۱۶}

بعضی از کمپانی‌های رایانه‌ای، ادارات و مراکز منطقه‌ای خود را باز کردند. شرکت Compaq با ۳۸ فروشنده در بلغارستان، به رایانه‌ای کردن مجلس ملی بلغارستان کمک کرد^{۱۷} کتابخانه کنگره ملی آمریکا نیز با اختصاص محلی برای این امر، به انجام پروژه کمک کرد.^{۱۸} مؤسسه Intel Gmbh اداره‌ای در شرق اروپا و مرکز فروش در بلغارستان را گشود.^{۱۹} شرکت McGraw-Hill اعلان کرد که مجله‌ای کامپیوتری به زبان بلغاری انتشار می‌دهد. که اکنون منتشر می‌شود.

بسیاری از دانشگاهیان و روزنامه‌نگاران غربی، اینک برای دریافت و انتشار اطلاعات، بسیار سریع‌تر از آنچه که قبلاً متصور بود، به اینترنت اعتماد کرده‌اند. انجمن اینترنت، یک کارگاه آموزشی اینترنت در پراگ برای دانشجویان شرق اروپا گشود. سرمایه‌گذار بین‌المللی، جرج سوروس، مبالغی برای اشخاصی

که می‌خواستند در این دوره‌ها شرکت کنند، پرداخت کرد. وی همچنین مبالغی را برای حفظ خطوط اینترنت در بلغارستان هزینه کرد، وی مدعی بود که این شبکه‌های اینترنتی موانع (بر سر راه آزادی بیان و...) را در کشور از میان می‌برد.^{۳۱}

مؤسسه MCI متعهد شد که کتابدارانی را که در دایره مطالعات محیط زیست کار می‌کنند، برای شرکت در کنفرانسی علمی به پراگ بفرستد. کتابداران، یکی از مهم‌ترین بخش‌های اداره اطلاعات در اینترنت هستند که به آنها اکو دایرکتوری/پژواک مستقیم/ EcoDirectory گفته می‌شود. این هدف برای این انتخاب شد که اطلاعات روزانه به کشورهای سابق بلوک شرق، برای حل معضلات پیچیده زیست محیطی بدهد، چرا که در اثر سوء مدیریتی ۲۰ ساله مشکلات زیست محیطی خاصی در آنجا پدید آمده بود.^{۳۲}

بهره‌گیری از اینترنت، البته نیازمند دانستن زبان انگلیسی (و دست‌کم آشنایی با الفبای لاتین) و استفاده بسیار از نرم‌افزارهای آمریکایی است و بنابراین شرکت‌های تکنولوژیکی آمریکایی به سختی نیازمند زمان هستند تا برنامه‌های خود را ارتقاء دهند. پس تردیدی نیست که باید عده‌ای از مردم برای مکاتبه و آموزش از جهان خارج آماده شوند. این نکته نیز باید به خاطر سپرده شود که محرک تاجران آمریکایی در کمک به افزایش سطح معلومات و... مردم اروپای شرقی، توسعه بازار مصرف در آن مناطق است. این ممکن است که عالی و خوب باشد اما آموزش برای رسیدن به چنین هدفی بی‌طرفانه نیست. و راه به سوی اطلاعات واقعی را که از سوی دانشجویان مشتاق اروپای شرقی دنبال می‌شود سد می‌کند. حتی اگر ادعا شود که می‌خواهند راه را برای دستیابی به تکنولوژی پیشرفته را هموار کنند.

گزارشگران جدید برای نشریات تازه که در حال ازدیاد بودند کار می‌کردند اما روزنامه‌های پیرو سیاستمداران سابق، هر چند به آموزش علاقه داشتند، اما عملاً از آن بی‌بهره بودند. طبیعی است که آنها نتوانستند میان نقش گذشته خود و جریان فعلی تفاوت بگذارند. آنها مشتاقند تا حقیقت جامعه خود را چاپ کنند. بنابراین داستان‌های سرهم‌بندی شده، تحریف شده یا بدون نام نویسنده چاپ می‌کنند.^{۳۳} خبرنگارانی که برای رادیو و تلویزیون دولت قدیم کار می‌کردند یک مشکل قابل درک داشتند: «هیچکس به

■ بسیاری از دانشگاهیان و روزنامه‌نگاران غربی، اینک برای دریافت و انتشار اطلاعات، بسیار سریع‌تر از آنچه که قبلاً متصور بود، به اینترنت اعتماد کرده‌اند.

■ دانشکده روزنامه‌نگاری دانشگاه صوفیه در اوایل هیچ تغییری در جهت دگرگونی مواد آموزشی پس از دوره کمونیسم انجام نداد.

سخنگوی دولت اعتماد نداشت.» روزنامه‌نگاران بلغاری شروع به درک اهمیت این مشکل کرده‌اند. خبرگزاری بالکان (با بخشی از سرمایه‌گذاری اروپایی) تأسیس شد تا رفتار حرفه‌ای را ترویج دهد و در این راستا، سمینارهایی در باب دموکراسی و رسانه‌ها و همچنین ناسیونالیسم افراطی و رسانه‌ها برگزار کرده است.^{۳۴} پارلمان بلغارستان از انجمن روزنامه‌نگاران اروپا دعوت کرد تا آنها را در تنظیم امور مربوطه یاری دهد.^{۳۵} رادیو صدای آمریکا از آموزش روزنامه‌نگاران حرفه‌ای در صوفیا حمایت کرد. دانشگاه آمریکایی برای پر کردن خلاء برطرف کردن نیاز به برنامه‌های آموزش حرفه‌ای در در موضوعات جدید در زمینه‌های مدیریت اقتصادی، علوم کامپیوتر، حقوق و روزنامه‌نگاری به سبک استاندارد غربی در شهر بلاگوف گراد تأسیس شد.^{۳۶}

متأسفانه دانشکده روزنامه‌نگاری دانشگاه صوفیه در اوایل هیچ تغییری در جهت دگرگونی مواد آموزشی پس از دوره کمونیسم انجام نداد. The American-based Freedom Forum سازمان آزادی آمریکایی یک کتابخانه مرجع خبر در شهر بلاگوف گراد تأسیس کرد تا به روزنامه‌نگاران بلغاری اطلاعات جدید، کتاب‌های مرجع و سی‌دی بدهد.^{۳۷}

با دستیابی به جریان اطلاع‌رسانی جهانی، هیچ سانسور سیاسی‌ای نمی‌تواند وجود داشته باشد. خصوصاً با قوانین ضدسانسوری که در بلغارستان جدید پدید آمد، آنها می‌توانند هر چه را که می‌خواهند و تا آنجا که می‌توانند بخوانند، ببینند، و بشنوند.

رسانه‌های خبری و روزنامه‌ها، تجربه بسیار دراماتیکی را، در سال ۱۹۸۹ در رها شدن از بند به دست آوردند و انتشار مطبوعات بسیار گسترش یافت، اما در همین حین افزایش قیمت کاغذ و چاپ روزنامه‌ها موجب تعطیلی بسیاری از آنها شد. پس از آن موضوعات سیاسی مانند انتخابات و سخنرانی‌ها نیز تازگی و طراوت خود را از دست دادند و بنابراین علاقه به آنها نیز کاهش یافت. در نتیجه تیراژ مطبوعات رو به افول نهاد. نشریات قطع کوچک، مثل ۲۴ ساعت، کار خود را به خوبی انجام دادند.^{۳۸} ظاهراً تجارت هفتگی سودآور بود. شرکت‌های انتشاراتی سویسی Reuters و Ringier هر دو وارد سرمایه‌گذاری برای چاپ مطبوعات شدند.^{۳۹}

بسیاری از فرستنده‌های رادیویی و تلویزیونی در حال حاضر به صورت مختلط در تملک دولت و بخش خصوصی است. شش شبکه تماماً بازرگانی رادیو، اکنون فقط در صوفیا اجازه پخش در سراسر کشور را دریافت کرده‌اند.^{۳۰} گروه انگلیسی Plc Britain's GWR Group ۳۰ درصد از سهام رادیوی FM Plus را خرید^{۳۱} و یک شبکه تلویزیونی به زبان ترکی نیز مجوز پخش دریافت کرد اما این شبکه هنوز به زبان ترکی برنامه پخش نمی‌کند. یک کمپانی یونانی به نام آنتنا تی وی Antenna TV طی مذاکراتی اجازه پخش برنامه‌های خود در داخل بلغارستان را به دست آورد.^{۳۲} در سال ۹۰، یک کانال خصوصی فرانسه در صوفیه قابل مشاهده بود. هم‌اکنون، بسیاری از اهالی بلغار می‌توانند به‌طور منظم، شبکه‌های روسیه، یونان و یوگسلاوی را (بسته به محل اقامتشان

دریافت کنند).^{۳۳*} به خاطر نقص قوانین مطبوعاتی، فرایند اعطای مجوز طولانی است و شاید، نمایندگان مجلسی که مخالف خصوصی سازی اند در آن تعلق کرده و آن را به عقب می‌اندازند. در سال ۱۹۹۱ قانون اساسی سرپرستی رسانه‌ها را به مجلس سپرد تا این نهاد، قوانین مربوطه را تدوین کند. تدوین این قوانین توسط کمیسیون ویژه مجلس بسیار به طول انجامید. نمایندگان، ادعا می‌کردند که آنها در حال مطالعه قوانین مربوط به رسانه‌ها در سراسر اروپا می‌باشند.^{۳۴} در همین اثنا، کارمندان رادیو دولتی بلغارستان ادعا کردند که رئیس مجموعه آنها از قبل از سال ۱۹۸۹ تغییر نکرده است، در حالی که کارمندان و ایدئولوگ‌های تلویزیون بلغار، به سرعت پس از تغییر مدیریت سیاسی جامعه، عوض می‌شوند.^{۳۵***}

ایده مالیات ارزش افزوده یکی از سنت‌های اروپایی بود که مجلس خیلی زود به آن پرداخت. تفسیر بلغاری از این قانون که از سال ۱۹۹۱ به اجرا درآمد، رسانه‌ها، مطبوعات، کتاب، جوهر، چاپ و فیلم را از قانون پرداخت ۱۸ درصد مالیات معاف نکرد. نتیجه قریب الوقوع این قانون، اعتصاب عمومی چهار روزه از سوی روزنامه‌های برجسته بلغاری و ایستگاه‌های خصوصی رادیو بود. در حمایت از این اعتصاب، تئاتر صوفیا، فقط فیلم‌های پورنوگرافی به نمایش گذاشت. «صوفیا فیلم» ادعا کرد که این مالیات سنگین، هنگامی که ارزش لوا (برای خرید بلیط) پایین می‌آید و بهای ساخت فیلم‌ها بالا می‌رود فیلم‌های خانوادگی را از

■ رسانه‌های خبری و

روزنامه‌ها، تجربه

بسیار دراماتیکی را،

در سال ۱۹۸۹ در رها شدن

از بند به دست آوردند و

انتشار مطبوعات

بسیار گسترش

یافت.

■ با دستیابی به جریان

اطلاع‌رسانی جهانی، هیچ

سانسور سیاسی‌ای نمی‌تواند

وجود داشته باشد.

پرده‌های سینما کنار می‌برد.^{۳۶} اتحادیه همپیمانان توسعه تجارت در بلغارستان، اتحادیه روزنامه‌نگاران بلغارستان و سازمان رادیوهای خصوصی، درخواست معافیت از مالیات را مطرح کردند. چرا که در این قانون، به آگهی که منبع اصلی درآمد رسانه‌ها بود، لطمه سنگینی وارد می‌شد. این بالاترین قیمت مالیات ارزش افزوده در کشورهای اروپایی بود.

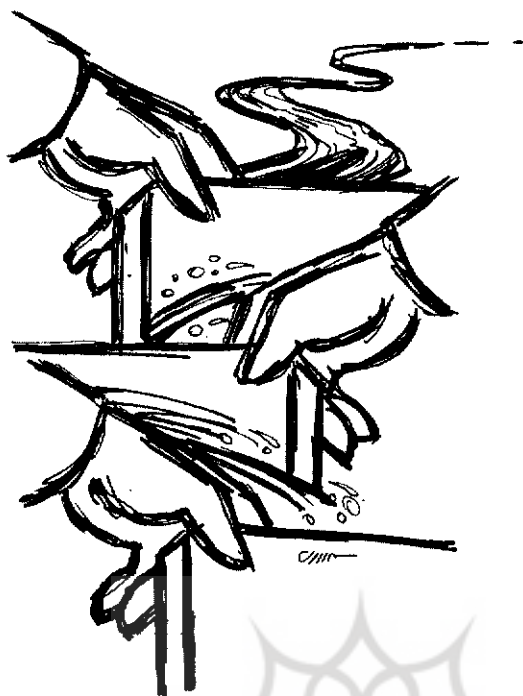
توجه به این امر حائز اهمیت است که هیچ‌یک از رسانه‌های رادیو و تلویزیون دولتی، که احتمالاً تحت این قانون واقع نمی‌شدند در این اعتصاب شرکت نکردند. به آسانی می‌توان دریافت که زمانی این مالیات به نشریات و رسانه‌های خصوصی ضربه وارد خواهد کرد که به ابزار و استراتژی دولت در حمایت از ایستگاه‌های رسانه‌ای خود تبدیل شود. هر چند که، بودجه

بلغارستان در سال ۱۹۹۳ به میزان ۱۴/۷ درصد کسری داشت، شاید این کار مجلس، تلاش بی‌شرمانه‌ای برای خاموش کردن صدای مطبوعات در قبال آن کمبودها بود.^{۳۷} این شاید یک عامل باشد اما احتمالاً غیرمنطقی است. میل شدید برای بالا بردن درآمد دولتی در زمانی بود که سرمایه‌گذاری به سختی انجام می‌شد.

گذشته از مشکلات سرمایه‌گذاری، نشریات اقلیت‌ها در بلغارستان، ماجرای دراماتیکی و پیروزی‌های شگرف را پس از سال‌های ۱۹۸۰ تجربه کردند. دولت‌مردان کمونیست، خشونت آشکاری نسبت به ترک‌ها داشتند و در طی بی‌عدالتی‌ها و خشونت‌های دیگر، مدرسه و روزنامه‌های آنان را تعطیل کردند که باعث گریختن بسیاری از ترک‌های بلغاری به ترکیه شد.^{۳۸} امروزه نشریات ترکی به آزادی منتشر می‌شود. هنوز به نظر

می‌رسد که ترک‌های بلغاری از موقعیت خود ناراضی هستند. در مارس ۱۹۹۳، حزب UDF ترک‌ها، پخش یک برنامه تلویزیونی حداقل ۱۲ ساعته را به زبان ترکی، از شبکه‌های دولتی پیشنهاد کرد. کمتر از دو ماه بعد، بی‌بی‌سی خبری درباره وجود یک فرستنده غیرقانونی در جنوب شرقی بلغارستان منتشر کرد. این به روشنی، نقض قانون بود.^{۳۹***} این فرستنده برنامه‌های ماهواره ترکیه را روی برخی از فرکانس‌های تلویزیون ملی بلغار قرار می‌داد. در نهایت یک پروانه پخش به شبکه‌ای ترکی با سرمایه‌گذاری خصوصی داده شد اما شرایط آن به مراتب سخت‌تر از آن بود که قابل حصول باشد. ظاهراً هزینه برپایی

فرستنده خصوصی از سوی چند تن از شهرداران مناطق ترک‌نشین بالا رفته بود.^{۳۳} دولت بلغارستان به روشنی از اعطای مجوز و موافقت با درخواست MRF مبنی بر پخش برنامه‌های ترکی از یک شبکه مستقل دولتی، خودداری می‌کرد.^{۳۴} بالاخره در آگوست ۱۹۹۳ رادیوی دولتی بلغار، شروع به پخش برنامه‌های ترکی کرد.

کولی‌های بلغاری وضعی بهتر از ترک‌ها نداشتند. آنها حزب سیاسی نداشتند تا شکایت‌ها و نارضایتی‌های خود را بیان کنند. هیچ‌کدام آنها نتوانسته است که براساس منع قانون اساسی از تشکیل حزب بر اساس قومیت و دین، حزبی برای کولی‌ها تشکیل دهد و در اینجا دو سازمان ملی برای کولی‌ها وجود دارد.

یکی اتحاد روما در بلغارستان Confederation of Roma in Bulgaria که در ماه

می ۱۹۹۳ بنا شده و دیگری Associated Roma Union اتحاد همپوئندان روماست که در اکتبر ۱۹۹۲ تشکیل شده است. بدون وجود نمایندگانی در مجلس، بسیار مشکل است که قوانینی درباره حقوق کولی‌ها در مجلس تصویب شود. اما برخی اصلاحات در این باره انجام شده است. گویش‌ها و لهجه‌های روما اکنون در برخی از مدارس ابتدایی آموزش داده می‌شود. دولت بلغارستان، طرحی برای سربازگیری کولی‌ها در نیروی پلیس ارائه کرده است.^{۳۵} متأسفانه تاکنون پلیس متناوباً به آزار و اذیت کولی‌ها متهم شده است.^{۳۶} پس پلیس کولی‌ها باید گامی در جهت حقوق خود بردارد. دپارتمان دولتی آمریکا در سال ۹۳ گزارش داد که محل خانه‌های اختصاص داده شده به کولی‌ها، بسیار فقیرانه، غالباً بدون آب، برق و فاضلاب است. انجمن کولی‌ها و همسایگان آنها مکرراً مورد حمله واقع شده‌اند. آنها در استنادارد زندگی جامعه بلغاری، واقع نشده‌اند. مطبوعات، جرایم را بدون دلیل به آنها نسبت می‌دهند.^{۳۷} اتحادیه روما، ادعا می‌کند که آنها حزب سیاسی نیستند، اما از سوی احزاب سیاسی و مطبوعات فریب می‌خورند و مورد تجاوز قرار می‌گیرند.^{۳۸} اتحادیه روما، اعلام کرد که حمایت خود را از حزب لیبرال پس گرفته و به حزب کمونیسم پیوسته است چرا که این اتحادیه از وعده‌های تهی آنها به ستوه آمده است.^{۳۹}

اکنون، بسیاری از رسانه‌های بلغاری، وابسته به دولت و یا احزاب هستند و به نظر نمی‌رسد که در آنها مشکل سانسور وجود

داشته باشد. برخی رادیوهای دولتی خارجی مثل بی‌بی‌سی و صدای آمریکا اکنون بدون هیچ‌گونه اضطراب و مشکلی در فرکانس رادیوهای بازرگانی (Commercial) قرار گرفته‌اند. گرچه هنوز تلویزیون بلغارستان تحت کنترل دولت است اما در نظرسنجی‌هایی که به عمل آمده مردم به اخبار آن اعتماد دارند.^{۴۰} حقیقت جالب توجه اینجاست که تحلیل و تفسیر یک قطب سیاسی مخالف نیز از تلویزیون پخش می‌شود. چندسال پیش روزنامه حزب نیروهای دموکراتیک، خبری کاملاً سری را درباره حوادث ۱۹۶۸ چاپ کرد مبنی بر ارسال ۱۸۰۰ دسته از سربازان به چکسلواکی. این عمل، گرچه ممکن است اقدامی در جهت مضطرب کردن کمونیست‌های پیشین بوده باشد اما نشانه فضای باز رسانه‌ها هم بود و شاید دلیل بروز آن، درد ورنجی بود که مردم بلغار کشیدند. فضای باز مطبوعات، باعث می‌شود تا گاه آنها به عنوان وجدان عمومی عمل کنند و حقیقت را نشان دهند.

پذیرش این نوع از آشکارسازی‌های روزنامه‌نگاری، یقیناً در دروان ژیکوف، دیده نمی‌شد. در سال ۱۹۷۸ در لندن واقعه مشهوری درباره یک پناهنده سیاسی که در شبکه جهانی رادیو بی‌بی‌سی به عنوان گوینده خارجی فعالیت می‌کرد رخ داد. گئورگی مارکف، طی سال‌های کمونیسم از کشور گریخت و در تبلیغات ضدکمونیسم رادیو بی‌بی‌سی، برای داخل بلغارستان فعالیت می‌کرد. او در نهایت توسط یک آدمکش بلغاری که توسط ژیکوف فرستاده شده بود، با ضربه یک چترسمی در پل والترلو کشته شد.^{۴۱} این مسلماً نمونه بسیار روشنی از سانسور

عقاید از سوی دولت در بلغارستان بود. قانون جدید مربوط به نشر و سانسور بلغارستان آثاری از دوران کمونیست دارد. قانون اساسی کنونی بلغارستان در جولای ۱۹۹۱ زمانی که حزب کمونیست در مجلس غلبه داشت، در آن مجلس ملی مورد تصویب قرار گرفت. در آن زمان برخی از نمایندگان حزب لیبرال UDF خواستار آزادی‌های بیشتر در قانون اساسی و فاصله گرفتن هر چه بیشتر از ایده‌های کمونیستی شدند. آنها مخالفت خود را با اقدامات اکثریت کمونیست مجلس، طی یک اعتصاب غذای ۱۰ روزه نشان دادند. آنها خواستار قوانین غنی‌تری در حفظ حقوق و آزادی‌های بشر بودند.^{۳۸} همان‌طور که پیشتر گفته شد، قانون اساسی کنونی بلغار، تشکیل احزاب سیاسی براساس قومیت و دین را غیرقانونی می‌داند. این موضوع هم مباحث زیادی را برانگیخت. کشورهای CSCE که

شامل آمریکا هم می‌شود و همچنین گروه‌های حقوق بشر غربی، اظهار داشتند که اقلیت‌های قومی در بلغار پیوسته مورد تبعیض واقع شده‌اند. آنها مدعی بودند که اقلیت‌ها بدون داشتن نماینده در مجلس، به سختی می‌توانند به حقوق خود دست یابند. دولتمردان بلغاری، ضربه‌ی متقابل این استدلال را با ترس غیرواقعی خودشان از پتانسیل منفجرشونده تقسیم کشور به شاخه‌های فرعی‌نژادی نشان دادند. فروپاشی کشور همسایه یوگسلاوی، از این بحران‌ها، مطمئناً در صوفیه مورد توجه قرار نگرفته است. بیان حداقل بی‌عدالتی‌هایی که اقلیت‌ها متحمل آن شده‌اند، به مجال گسترده‌تری نیاز دارد پس اجازه دهید تا به کانون این شکایت توجه کنیم که ممکن است مطالبات بیشتر و بیشتری را در جهت استقلال و خود مختاری راهبری کند. در آن زمان حزب UDF (نیروهای دموکراتیک) بر آن شد تا برای اصلاح این مشکل قانون اساسی تلاش کند. اما این موضوع، مستلزم داشتن اکثریت دو سوم در مجلس بود که آنها فاقد آن بودند ***** در همان ایام نمایندگان قانونی آمریکا که در اروپا مستقر بودند، راساً به بلغارستان سفر کردند تا در بازبینی قانون اساسی، نیروهای دموکرات را یاری دهند. این کمک مخصوصاً در میدان‌های تکنیکی و فضا‌های جدید مانند قوانین تبلیغات تجاری و... بود.^{۳۹} سرقت ادبی از آثار سینمای هالیوود، بسیار مردم‌پسند و سودآور است. این فیلم‌ها یک‌سال بعد از تولید بی‌ارزش می‌شوند. روس‌ها و بلغارها، از این آثار فیلم‌هایی ساختند. مردم

■ در سال ۱۹۹۱ قانون

اساسی سرپرستی

رسانه‌های بلغارستان را به مجلس سپرد تا این نهاد، قوانین مربوط را تدوین کند.

■ در حال حاضر بسیاری از

رسانه‌های بلغاری، وابسته به دولت و یا احزاب هستند و به نظر نمی‌رسد که در آنها مشکل سانسور وجود داشته باشد.

مشتاقد تا در رقابت فیلم‌های آمریکایی شرکت کنند. فیلم‌های اکشن و داستان‌های پلیسی، به‌طور خاص و به خوبی مورد استقبال قرار می‌گیرند. در آنها هیچ‌گونه محدودیتی درباره‌ی میزان خشونت وجود ندارد.^{۴۰} هنگامی که در آمریکا ساخت فیلم‌های خشن تواءم با عبرت‌آموزی افزایش یافت، واردات آنها به بازار بلغارستان نیز مسلسل وار گسترش پیدا کرد. مشکل است که در مورد زمان این موضوع پیش‌گویی کرد. اما اگر بلغاری‌ها از وقت‌گذرانی با این‌گونه فیلم‌های سطحی خسته شوند و برای تماشای فیلم‌های هنرمندانه و تفکربرانگیز پول پرداخت کنند، چه خواهد شد؟ حالا در بلغارستان، البته چیزهای نو، گرامی داشته می‌شوند، اما انصافاً باید گفت که سطح تحصیلات و فرهنگ مردم بلغارستان بالاست و بعد به نظر می‌رسد که آنها برای مدت

طولانی به فیلم‌های اکشن و غیرمتفکرانه گرایش نشان دهند. در هر صورت، قانون جدید کمی‌رایت، سیاست سینمای داخلی بلغارستان را در مواجهه با فیلم‌های آمریکایی متحول خواهد کرد. بیش از نیمی از فیلم‌هایی که در بلغارستان نمایش داده می‌شود، سرقت از کپی فیلم‌های آمریکایی است. ادعا می‌شود که بعضی از فیلم‌های آمریکایی قبل از این که در آمریکا اکران شود، در گذشته به صورت غیرقانونی در بلغارستان توزیع شده‌اند.^{۴۱} تاریخ این کار به دورانی برمی‌گردد که کتاب‌های مخالف غرب در زمان کمونیست به‌طور مخفیانه در بلغارستان توزیع و منتشر می‌شد. اکنون دیوار بلند قیمت‌های بالا به جای سانسور گذشته نشسته است. در مقابل، صنعت فیلم‌های خانوادگی بلغارستان دچار اضمحلال و فروپاشی کامل شده است. برای این که بعد از سال ۱۹۸۹، دیگر هیچ پولی از سوی دولت برای سینما پرداخت نشد. صنعت فیلم بلغار، شبیه صنعت کامپیوتر، به بهره‌بری از سرمایه‌گذاری‌های بزرگ و حمایت دولتی، در زمان کمونیسم، عادت کرده است.

دختر تئودور ژیکوف، شخصاً در دوران وزارت فرهنگش متصدی توسعه دادن فیلم‌های بلغاری بود. اگر آن فیلم‌ها دارای تبلیغات کمونیستی بودند بازاریابی آنها، نیاز به هیچ چیز دیگری نداشت. مرکز سینمایی دولتی بویانا فیلم، به مدرن‌ترین نورپردازی‌ها و دوربین‌ها مجهز بود و ۱۶۰۰ نفر نیز در آن استخدام شده بودند. این مرکز سینمایی، دارای وسیع‌ترین و مجهزترین انبار

لباس و پشتیبانی در اروپا بود که در آن «سنت ها و لباسهای ۸۰۰۰۰ دوره وجود داشت و کارگاه‌هایی که قادر بودند هر چیزی از قبیل حیوانات قبل از تاریخ، لوازم جنگی قرون وسطی و... را تولید کنند.»^{۳۳} اکنون البته اکثر آن وسایل بدون استفاده مانده است. بعد از سال ۱۹۸۹، پول ملی بلغارستان تقریباً بی ارزش شد، اما تولیدات بویانا فیلم هنوز می‌توانست تولیدکنندگان خارجی را برای ساختن فیلم به صوفیه بکشاند. فیلم مشترک بلغاری - آمریکایی شکار پرندگان با هزینه ۳/۵ میلیون دلار از این نمونه‌ها بود.^{۳۴} یک فستیوال فیلم کم‌دی در شهر گابروا برگزار شد.^{۳۵} وارنا میزبان «نخستین فستیوال بین‌المللی» بود^{۳۶} و...

در حال حاضر، به نظر می‌رسد که بلغاری‌ها مشتاقند تا با غریبه‌ها ارتباط بیشتری داشته باشند و از الگوی آنها در مسائل مختلف همچون قانونگذاری پیروی کنند. هیچ دو کشوری در مسیر توسعه، دارای راه و جهت یکسان نیستند. بنابراین پیشگویی درباره آینده بلغارستان ناممکن است. سرمایه‌داران غربی که به فکر بنا کردن جایگاه‌هایی برای کسب سودند، برنامه خاص خودشان را خواهند داشت. این ضرورتاً بدشگون نیست. اما برای بلغاری‌ها در آن نکته‌هایی وجود دارد که باید دریابند و در خاطرشان حفظ کنند. روزنامه‌های قطع کوچک و فیلم‌های اکشن در هر کشوری وجود دارند، اینجا را با آمریکا در این زمینه نمی‌توان مقایسه کرد. محبوبیت آنها زیاد است. اما خطر در اینجا است که مردم قادر نباشند تشخیص دهند که چه چیزی با ارزش است و چه چیزی را نباید جدی گرفت. خیلی از کشورهای اروپایی سعی می‌کنند تارسانه‌ها را از سانسور بربانند، حتی وقتی که آنها تحت کنترل صوری دولت هستند. تفاوت اینجا است که چه فرمولی برای کنترل در نظر گرفته می‌شود. شهروندان دولتمردان خود را چگونه می‌بینند و تا چه حد مبارزه‌ها و نگرانی‌های آنها را می‌شناسند و به آنها اعتماد دارند. بحث ناخوشایند، میان افراد فقیر و ثروتمندان در بلغارستان توسعه خواهد یافت. این موضوع، رنج آور است. زیرا که حوزه بحث جدیدی است و احتمالاً، نسل آینده بلغار قادر خواهد بود تا بانگه‌به گذشته، به روشنی اشتباهات و نقاط قوت کنونی را مورد ارزیابی قرار دهد. کشورهای کمونیست سابق در راه‌هایی که تاکنون پیموده‌اند به طور جداگانه موفقیت‌هایی داشته‌اند، اما هنوز فرمول سحرانگیزی که به صورتی مطمئن و بدون رنج دنبال شود و راه مستقیم تحول را بنمایاند، به دست نیامده است. □

*در بلغارستان این حزب با نام د پ س معروف است و حزب اصلاح طلب نیز با عنوان س د س شناخته می‌شود.
**البته هم‌اکنون در شهر صوفیه و دیگر شهرهای بزرگ بلغار،

مؤسساتی برای توسعه پخش شبکه‌های تلویزیونی ایجاد شده‌اند که از سیستم کابلی استفاده می‌کنند و هر کدام در مجموع قریب ۷۰ برنامه تلویزیونی از بلغارستان و دیگر کشورهای اروپایی و بعضاً آسیایی پخش می‌کنند.

***آخرین تغییر مدیر رادیوی ملی بلغارستان در سال ۲۰۰۱ از سوی کابینه ایوان کاستف انجام گرفت که به شدت، از سوی کارمندان این شبکه مورد اعتراض واقع شد، آنها مدعی بودند که رئیس جدید، صلاحیت این سمت را ندارد و بنابراین چند روز در اعتصاب به سر بردند.

****از اواخر سال ۲۰۰۰ میلادی سرانجام شبکه ملی تلویزیون بلغارستان (شبکه اول) تصمیم گرفت برنامه ترکی پخش کند. اما این برنامه تنها شامل پخش ترکی اخبار همه روزه در حدود ۱۰ دقیقه در ساعت ۱۷ می‌باشد.

*****حتی بعدها که نیروهای دموکراتیک قدرت را کاملاً به دست گرفتند، نیز، این مشکل قانون اساسی بلغار بر سر جای خود باقی بود. اکنون (سال ۲۰۰۱ میلادی) نیز که نیروهای جنبش ملی سیمپون اکثریت را به دست گرفته‌اند تغییری در این مقوله قانون اساسی صورت رخ نداده است.

پی‌نوئیس‌ها:

1. "Bulgaria," UTCAT Encyclopedia
2. Baeva, Iskra "Eastern Europe: Past and Present" Bulgarian Quarterly 1.3 (1991): 36.
3. Gruncharov, Stopicho "Bulgarian Bourgeois Democracy," Bulgarian Quarterly 1.3 (1991): 10-12
4. Tsenkov, Emile, "The Geopolitical Dilemmas of a Former Satellite," Bulgarian Quarterly 1.3 (1991) 57-8
5. Varzonovtsev, Dimitrii, "The Collisions of Self Identification," Bulgarian Quarterly 2.3-4 (1992): 179.
6. McKinsey, Kitty, "Bulgaria," The Ottawa Citizen 28 Oct. 1993
7. Semerdjieve, Liliana, "Bulgarian Ex-Communists Again Dominate Parliament," Reuters Library Report 21 Feb. 1993
8. "Bulgaria's UDF Rallies," Reuters World Service 5 April 1994
9. McKinsey, "Bulgaria"
10. "Tens Thousands Bulgarians Rally for May Day," Xinhua News Agency May 1994
11. Fletcher, Philippa, "Bulgarian Communists Weigh Up Bid for Power," Reuters World Service 2 June 1994.
12. "BT, 20 Others Bid for 70 Pct Stake in-Bulgarian Cable Link," "Exetel Examiner 14 June 1994
13. Semerdjieve, Liliana, "C & W to build Bulgaria Mobile Phone Network" Reuters 8 Oct. 1992
15. "Siement to Modernize Bulgarian Telephone Network," European Information Service Euro Report 5 May 1993, sec. 6
16. "Cable & Wireless Plans Long Term Investment in Bulgaria," Reuters, Ltd. 18 March

37. Miurin, Paolo, and Sommarive, Andrea, "Financial and Technological Assistance to Central and Eastern Europe," *The Washington Quarterly* 17.3 (1994): 91
38. "Bulgarian Moslems Have Equal Rights-Arab League," *Reuters World Service* 17 June 1994
39. "Illegal Relays of Turkish Satellite TV Interfering With Bulgarian TV" *British Broadcasting Corp.* 11 May 1993
40. Iordanova, Dina, "Restructuring of Bulgarian TV Within the Current Political Context"
41. Commission on Security and Cooperation in Europe, *Human Rights and Democratization in Bulgaria* (Washington, DC, Sept. 1993) p. 14
42. Dept. of State, *Bulgarian Human Rights*
43. *Ibid*
44. "Gypsy Union Protests Against Discrimination and Violations of Human Rights," *British Broadcasting Corp.* 25 June 1993.
45. "Gypsy Leader Switches Support From MRF to BSP," *British Broadcasting Corp.* 5 May 1994
46. Dept. of State, *Bulgarian Human Rights*
47. Glinicki, Andrew, "Former KGB Man Questioned Over Markov Killing," *The Independent* 1 Nov. 1993. 1
48. US Dept. of State dispatch, *Implementation of the Helsinki Final Act* (Sept, 1992) Vol. 3, no. SUP 6-7, p. S1
49. *Ibid*
50. Andrews, James H., "Helping Law Come in From the Cold," *Christian Science Monitor* 21 March 1994
51. Welkes, Robert W., "Almost Hollywood," *Los Angeles Times* 3 March 1994: F1.
52. Semerdjieva, Lilliana. "Bulgarian Distributors to Battle Video Piracy," *Reuter European Business Report* 25 Oct. 1993
53. Williams, Carol J., "Bulgaria's Cinema Struggles Toward a Comeback," *Los Angeles Times* 15 March 1-994
54. Honeycutt, Kirk, "Prey'a US-Bulgarian co-prod," *The Hollywood reporter* 15 March 1994
55. Gilbert, Richard. "Film," *N New York Times* 27 March 1994, sec. 2:29
56. "Czech Films Take Part in Seventy Festivals," *CTK National News Wire* 29 Dec. 1993
17. "EU to Help Modernize East European Telephone System," *European Information Service Euro-East* 29 March 1994, sec. 20
18. "Compaq Business Grows Threefold in Eastern Europe," *PR Newswire* 4 Aug. 1992
19. "Uncle Sam Helps Eastern Europe's Fledgling Democracies Come to Terms With Automation of New Government Systems," *Government Computer News* 12.13 (1993): 10
20. Ratajczyk, Andrzej, "On the Inside Track," *The Warsaw Voice* 13 March 1994
21. Judge, Peter, "Superhighway Robbery?: Life at the Thin End of the Net," *The Guardian* 7 July 1994.
22. "MCI Sponsorship of East European Librarians Opens Door to Global Internet Information Exchange," *PR Newswire* 7 June 1994, sec. Financial News
23. Engelbrekt, Kjell, "Bulgaria," *RFE/RL Research Report* 39 (1992): 32
24. Kovic Branko, Milin, "Greece: Balkan Crisis Forges Journalistic Cooperation." *Interpress Service* 21 Sept. 1993
25. D'Arcy, Kevin, Secretary of the British Assn. of European Journalists. "Designs on the Press," *The Guardian* 9 Aug. 1993: 18
26. Woodard, Colin, "American University in Bulgaria Finding a Niche," *Los Angeles Times* 12 Dec. 1993
27. "Freedom Forum Launches New European Programs." *Business Wire* 20 May 1993
28. Dainov, Evgenii, President of the Bulgarian Publishers Assn., "Losing Readers in Bulgaria," *The Warsaw Voice* & Aug. 1993
29. Lynn, Jonathon, "Western Media Test East European Market," *Reuters World Services* 15 May 1994 "Reuters Invests in Bulgarian Business Weekly," *The Reuter European Business Report* 19 May 1994
30. Kapudaliev, Emil, secretary of the Parliamentary Commission on Radio and TV of the National Assembly of Bulgaria, *Statement*, March 1994
31. Lynn, "Western Media"
32. Clark, Jennifer, and Pappas, Peter, "Television Market Braces for Expansion" *Variety* 8 Nov. 1993: 35
33. Davis, Howard, "Media Change and Democratization," *Hungarian Sociological Assn. Annual Convention* 7-10 July. 1993 Miskolc, Hungary: Univ. of Miskolc, 1993
34. Kapudaliev
35. Davis, "Media Change"
36. Fletcher, Philippa, "Sofia Cinemas Hold Porn Protest Against VAT." *Reuters World Service* 31 March 1994